

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО»**

**ЦИКЛОВА КОМІСІЯ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНОГО
ТА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор

«31» серпня 2022 р.

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ
«ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ»**

освітньо-професійний ступінь

фаховий молодший бакалавр

галузь знань:

23 Соціальна робота

спеціальності:

231 Соціальна робота

2022 – 2023 навчальний рік

Програму розроблено та внесено: ВСП «Фаховий коледж Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського»

Розробник: Карпенко Ангеліна Андріївна, викладач циклової комісії економіко-гуманітарного та загальноосвітнього напрямку підготовки

_____ Карпенко А.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Робоча програма затверджена на засіданні циклової комісії економіко-гуманітарного та загальноосвітнього напрямку підготовки.

Протокол № 8 від «30» серпня 2022 року

Голова циклової комісії _____ _____ Мікрюкова К.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено навчально-методичною комісією коледжу

Протокол від «31» серпня 2022 року № 6

Голова навчально-методичної комісії _____ _____ Сахарова О.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Вікова психологія» складена Карпенко А.А. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахових молодших бакалаврів галузі знань: 23 Соціальна робота Спеціальність: 231 Соціальна робота. Освітня програма Соціальна робота.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вивчення психіки людини в онтогенезі, закономірностей, наукових фактів та теорій основних особливостей психічного розвитку людини в онтогенезі, рушійні сили, умови та психічного і поведінкового розвитку людини.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни.

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Вікова психологія»: відповідно до вимог Закону України «Про фахову передвищу освіту» надати студентам глибокі теоретичні знання щодо особливостей психічного та особистісного розвитку людини на різних етапах її життя.

1.2.Завдання курсу:

- надати студентам уявлення про зміст вікової психології;
- вивчити особливості виникнення і розвитку вікової психології;
- сформувати систему знань з психології дитинства, психології підлітка, психології юнацтва, психології дорослішання, психології дорослості;
- з'ясувати співвідношення особистісних та інтелектуальних змін у загальному психічному розвитку;
- визначити структуру теоретичних та практичних знань з вікової психології.

Міждисциплінарні зв'язки: педагогіка, загальна психологія, дитяча психологія, педагогічна психологія, психологія управління, педагогіка.

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 231 СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Програмні результати навчання (РН):

РН 1. Здійснювати пошук, аналіз та оброблення інформації для розв'язання професійних завдань.
РН 4. Застосовувати інформаційні ресурси та методики оцінки поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп.
РН 14. Планувати, аналізувати, контролювати й оцінювати власну роботу і роботу інших осіб у спеціалізованому контексті.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими **компетентностями:**

Інтегральна компетентність	Здатність вирішувати типові спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що вимагає застосування положень і методів соціальної роботи, та може характеризуватися певною невизначеністю умов; нести відповідальність за результати своєї діяльності; здійснювати контроль інших осіб у визначених ситуаціях.
Загальні компетентності	ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність

	<p>його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>ЗК5. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК7. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.</p> <p>ЗК8. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.</p>
Спеціальні компетентності	<p>СК4. Здатність розуміти соціально-психологічні явища, процеси становлення, розвитку та соціалізації особистості.</p> <p>СК7. Здатність визначати шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення.</p> <p>СК10. Здатність до соціальної взаємодії у професійній сфері.</p> <p>СК11. Здатність аналізувати та оцінювати результати професійної діяльності.</p>

Мова навчання – українська.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин / 4 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Загальні питання вікової психології.

Тема 2. Поняття про психічний розвиток.

Тема 3. Теорії психічного розвитку.

Тема 4. Вікова періодизація психічного розвитку людини.

Тема 5. Зародження психіки дитини в пренатальному періоді.

Тема 6. Психічний розвиток новонародженого та немовляти.

Тема 7. Психологічні особливості дітей раннього віку.

Тема 8. Психічний розвиток дошкільнят.

Тема 9. Психологія молодших школярів.

Тема 10. Психічний розвиток підлітків.

Тема 11. Психологія підлітків.

Тема 12. Психологія юнацтва.

Тема 13. Психологічні особливості раннього дорослого віку.

Тема 14. Психологія середньої дорослості.

Тема 15. Психологічні особливості людей похилого віку.

Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Загальні питання вікової психології.

Сутність, об'єкт і предмет вікової психології. Категоріальний апарат вікової психології. Теоретичні та практичні завдання вікової психології. Основні етапи розвитку вікової психології. Зв'язок з іншими науками. Галузі вікової психології як науки: дитяча психологія, підліткова, психологія юнацького віку, психологія дорослої людини, геронтологія. Місце вікової психології у системі психологічного знання. Основні проблеми та напрями розвитку вікової психології як науки. Методи вікової психології. Ключові поняття вікової психології: розвиток, дозрівання, онтогенез та філогенез психіки, вік, категорії віку.

Тема 2. Поняття про психічний розвиток.

Поняття про психічний розвиток людини. Особливості психічного розвитку людини. Показники психічного розвитку людини. Поняття про вікові та індивідуальні особливості психічного розвитку, їх співвідношення. Види індивідуальних особливостей психічного розвитку. Детермінанти психічного розвитку людини. Поняття про фактори та умови психічного розвитку людини. Біологічна основа як фактор розвитку психіки, її складові компоненти. Соціальне середовище як умова та джерело психічного розвитку особистості. Сфери вияву соціального фактору. Аспекти впливу соціуму на психічний розвиток індивіда. Стадії становлення особистості: адаптація, індивідуалізація, інтеграція. Соціалізація особистості. Активність особистості як детермінанта розвитку психіки.

Тема 3. Теорії психічного розвитку.

Аспекти диференціації теорій психічного розвитку. Біогенетичні підходи до психічного розвитку. Теорії рекапітуляції Е.Геккеля і С.Холла. Періоди відтворення людської культури в онтогенезі. Психоаналітична теорія З.Фрейда. Стадії психосоціального розвитку за Е. Еріксоном. Теорії соціального навчання. Схеми дії оперантного навчання за Б.Скіннером. Когнітивний підхід до психічного розвитку. Стадії когнітивного розвитку за Ж. Піаже. Аналіз базових вітчизняних концепцій психічного розвитку. Культурно-історична теорія Л.С.Виготського. Рівень актуального розвитку, зона найближчого розвитку. Чергування змісту провідної діяльності за Д.Б. Ельконіним. Зміст особистісних компонентів вікових криз за Л.І.Божович. Зміст якісних змін психічного розвитку за Г.С.Костюком.

Тема 4. Вікова періодизація психічного розвитку людини.

Проблема здійснення вікової періодизації психічного розвитку. Одиниці поділу онтогенезу. Поняття хронологічного віку та психологічного віку, їх співвідношення. Вікова періодизація психічного розвитку людини. Періодизація розвитку на основі зовнішнього критерію (П.Блонський). Періодизація розвитку на основі внутрішнього критерію (Ж.Піаже, З.Фрейд). Періодизація на основі декількох критеріїв (Л.Виготський, Д.Ельконін). Періодизація розвитку від народження до смерті (Е.Еріксон). Періодизація психічного розвитку на основі виділення провідного типу діяльності (О.Леонт'єв), вікова періодизація Д.Б. Ельконіна. Соціальна ситуація розвитку. Напрямки соціальних взаємин індивіда. Провідна діяльність. Динаміка провідної діяльності в онтогенезі. Види психічних новоутворень. Динаміка зміни вікових періодів. Поняття про кризи та сенситивні періоди психічного розвитку людини. Сенситивні періоди.

Тема 5. Зародження психіки дитини в пренатальному періоді.

Зміст стадій пренатального розвитку дитини. Психогігієна майбутніх батьків. Погляди щодо характеру взаємодії майбутньої матері та дитини. Чинники формування материнської прив'язаності за О.І.Захаровим. Критичні періоди пренатального розвитку дитини. Перелік основних тератогенів. Вплив процесу народження на психіку дитини. Етапи народження за Грофом. Налагодження бондінгу.

Тема 6. Психічний розвиток новонародженого та немовляти.

Психологічні особливості фази новонародженості. Базові безумовні рефлекси новонародженого. Стани новонародженого за П.Вольф. Соціально-психологічні детермінанти психічного розвитку немовляти. Дитяча шпитальність. Динаміка афіліативної потреби впродовж немовлячого віку за А. Маслоу. Зміст мотиву спілкування немовлят за М.І.Лісіною. Вплив фізичних досягнень на психічний розвиток немовляти. Види практичних дій немовляти за Г.С.Костюком. Базові аспекти розвитку аналізаторів немовляти. Зміст сенсорного та мовленнєвого розвитку немовляти. Етапи розвитку активного мовлення дитини першого року життя. Стадії розвитку активного мовлення немовляти. Комплекс поживлення. Зміст кризи 1-ого року.

Тема 7. Психологічні особливості дітей раннього віку.

Соціальна ситуація розвитку переддошкільника. Вплив фізіологічного розвитку на психіку переддошкільника. Функції дорослого для психічного розвитку переддошкільника. Аспекти емансипації переддошкільника щодо дорослого. Динаміка спілкування дитини з ровесниками (перший-третій роки життя). Динаміка та функції провідної діяльності дитини раннього віку. Предметно-маніпулятивна діяльність. Стадії розвитку предметних дій переддошкільника. Наслідування. Наслідки наслідування для психічного розвитку переддошкільника. Особливості розвитку пізнавальної сфери переддошкільників. Стадії розвитку мовлення переддошкільника. Зростання активного словника дитини впродовж раннього віку. Граматичний склад мовлення дитини кінця раннього віку. Білінгвізм. Помилки дорослих щодо розвитку мовлення переддошкільників. Формування особистості дитини раннього віку. Базові особистісні потреби переддошкільника за О.А.Реаном. Детермінанти емоційних порушень переддошкільників за Н.М.Аксаріною. Криза 3-ох років: причини та симптоматика.

Тема 8. Психічний розвиток дошкільнят.

Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку. Форми спілкування дошкільнят з дорослим. Психологічні наслідки відвідування дошкільням дитячого садку. Рівні соціальної взаємодії дошкільнят за Партен. Базові психічні суперечності дошкільного періоду. Ігрова діяльність – провідна для дошкільного віку. Динаміка гри в дошкільному віці. Функції гри для психічного розвитку дошкільнят. Розвиток пізнавальної сфери дошкільнят. Базові особистісні новоутворення дитини дошкільного віку. Особистісні новоутворення дошкільного віку. Супідрядність мотивів. Внутрішні етичні інстанції. Шляхи розвитку батьками довільності поведінки дошкільника. Аспекти образу «Я» дитини-дошкільника. Перебіг кризи 6 років за Смирноюю О.О. Шкільна зрілість дошкільнят, її зміст та складові компоненти. Компоненти шкільної зрілості дошкільняти.

Тема 9. Психологія молодших школярів.

Соціальна ситуація розвитку учня початкової школи. Внутрішня позиція школяра. Шляхи формування дорослими внутрішньої позиції школяра. Початкова шкільна дезадаптація. Детермінанти початкової шкільної дезадаптації. Взаємини молодшого школяра з дорослими та ровесниками. Механізми стимуляції батьками успішності навчання дитини за Г.Крайг. Статуси молодших школярів у класному колективі. Учіння як провідна діяльність молодшого шкільного віку. Мотиви учіння молодших школярів за

Божович. Типові причини низької успішності навчання молодших школярів. Новоутворення пізнавальної та особистісної сфер молодшого школяра. Довільність пізнавальної сфери. Рефлексія. Внутрішній план дій. Зміни емоційної сфери молодшого школяра. Емоційна децентрація. Типи дітей з емоційними порушеннями за І.В.Дубровіною. Самоконтроль. Фактори формування рис характеру молодших школярів.

Тема 10. Психічний розвиток підлітків.

Вплив фізичного та фізіологічного розвитку підлітка на його психіку. Пубертат. Проблема «пубертатного стрибка». Акселерація та ретардація. Інфантилізм підлітка. Соціальна ситуація розвитку підлітків. Мотиви позитивного ставлення підлітків до школи за Булах. Суперечність навчальної мотивації підлітків. Причини та вияви підліткової шкільної дезадаптації. Спілкування підлітків з дорослими. Чинники диференційованого ставлення підлітка до педагогів. Типові причини конфліктів педагогів та підлітків. Ефект «зняття з п'єдесталу». Підліткова реакція емансипації. Підліткова реакція опозиції. Види емансипації підлітків за І.С.Коном. Стили батьківського виховання за Д.Баумрінд. Вплив стилів батьківського виховання на результати психічного розвитку підлітка. Прийоми оптимізації виховання батьками підлітків.

Тема 11. Психологія підлітків.

Спілкування підлітків з ровесниками. Підліткова реакція групування. Особливості пошуку підлітком референтної групи. Хобі-реакція. Типи підліткових захоплень за А.Є.Лічком, Ю.О.Строцьким. Пізнавальні надбання підліткового віку. Основні досягнення перцептивного розвитку підлітків. Критицизм підлітковий. Функції мовлення для психічного розвитку підлітка. Особистісні зміни підлітків. Почуття дорослості. Форми вияву почуття дорослості підлітків. Зовнішні фактори формування почуття дорослості підлітків. Потреба у самоствердженні. Акцентуації характеру. Особливості формування «Я-Концепції» у підлітковому віці. Особливості самооцінки в підлітковому віці. Погляди психологів щодо підліткової кризи. Важковиховуваність підлітка.

Тема 12. Психологія юнацтва.

Соціальна ситуація розвитку в юнацькому віці. Механізм закріплення інфантилізму в юнацькому віці. Вплив соматичних змін на психіку юнаків. Позитивні та проблемні аспекти соціального статусу юнаків. Динаміка комунікативних інтересів особистості впродовж онтогенезу. Очікування юнаків щодо батьків. Диференціація психічних особливостей юнаків та дорослих. Функції побачень для юнацтва. Юнацька (молодіжна) субкультура. Функції юнацької субкультури. Причини та наслідки юнацької самотності. Розумовий розвиток юнаків. Етапи роботи довільного запам'ятовування юнаків. Базові якості мислення юнаків. Дивергентне мислення. Індивідуальний стиль інтелектуальної діяльності. Формування особистості в юнацькому віці. Головна внутрішня суперечність ранньої юності. Самовизначення. Ідентичність (психосоціальна тотожність). Варіанти формування ідентичності за Марсіа. Етапи професійного самовизначення. Фактори професійного вибору юнацтва. Етапи морального розвитку за Л.Кольбергом. Базові життєві цінності за

В.Франклом. Юнацький максималізм. Варіанти реагування юнака під час кризи 17-ти років.

Тема 13. Психологічні особливості раннього дорослого віку.

Загальні передумови функціонування психіки в ранній дорослості. Зрілість психологічна. Ознаки психологічної зрілості особистості. Опанувальна поведінка. Віковий годинник. Когнітивна сфера в ранній дорослості. Фази розвитку пам'яті за Еббінгаузом. Стадії розвитку мислення студентів за У.Перрі. Побудова родинних взаємин людиною раннього дорослого віку. Самореалізація. Близькість. Компоненти кохання за Р.Стернбергом. Різновиди кохання за теорією Р.Стернберга. Підходи щодо тлумачення механізмів утворення пари. Етапи фільтрації якостей партнера. Типові мотиви одруження. Ефект «скидання масок». Первинна шлюбна адаптація. Аспекти первинної шлюбної адаптації за В.М.Цілуйко. Вторинна шлюбна адаптація. Аспекти вторинної шлюбної адаптації. Зміни особистості, спричинені батьківством. Стадії батьківства за Е.Галинські. Образи сприймання суспільством самотніх людей. Типові причини самотності людей раннього дорослого віку. Розгортання професійного циклу в ранній дорослості. Професійний цикл. Професіоналізація. Структура та зміст первинної професійної ідентичності. Типові причини ускладнень професійної адаптації фахівця. Вияви вторинної професійної ідентичності. Кар'єра. Кризи періоду ранньої дорослості. Типові ненормативні кризи дорослості за Н.В.Співак.

Тема 14. Психологія середньої дорослості.

Фізичні та когнітивні зміни особистості. Динаміка текучого та кристалізованого інтелекту в середній дорослості. Стадії когнітивного розвитку дорослих за К. Шайї. Завдання розвитку та гендерні відмінності в середній дорослості. Типові психологічні завдання середнього дорослого віку. Життєві завдання середнього дорослого віку за Р.Пеком. Типові способи подолання стресу. Самоактуалізація. Суперечність мотивації особистісного зростання за А.Маслоу. Актуальні проблеми жінок середнього дорослого віку. Зміст рольового напруження та рольового конфлікту. Сімейні взаємини в середньому дорослому віці. Ефект «спустілого гнізда». Типові родинні функції бабусь та дідусів за Бенгстоном. Засоби взаємодії людей середньої дорослості з батьками. Типова аргументація збереження шлюбу людьми середньої дорослості. Типові причини розлучень в середній дорослості. Стадії переживання розлучення. Типи сприймання стану після розлучення. Проблемні питання стосунків мачух/вітчимів з нерідними дітьми. Зміни в професійній сфері особистості середнього дорослого віку. Професіоналізм. Структура професіоналізму за Поваренковим. Професійна самосвідомість. Професійна самооцінка. Структура професійної самооцінки за А.О. Реаном. Вплив різновидів самооцінки на професійний саморозвиток. Акмеологічні фактори досягнення професіоналізму. Професійне «плато». Професійні деструкції. Суб'єктивні фактори формування професійних деструкцій. Професійне «вигорання». Етапи розгортання професійного «вигорання». Криза середнього дорослого віку. Типи ставлень особистості до кризи за Титаренко. Екзистенційний вакуум. Конструктивні стратегії подолання мотиваційної кризи за Титаренко.

Тема 15. Психологічні особливості людей похилого віку.

Старіння як психофізіологічне явище. Фази пізнього дорослого віку за Крайг. Типові фізичні ознаки старіння. Ейджизм. Робота інтелекту в пізньому дорослому віці. Мудрість. Ознаки мудрості за Балтесом. Механізм зниження розумової активності в старечому віці. Особистісні зміни в пізньому дорослому віці. Типи людей похилого віку за Ф.Гізе. Чинники сприймання старості людьми похилого віку. Типи пристосування до старості за Д.Бромлей. Типи благополучної старості за І.С.Коном. Особистісна стагнація. Негативні особистісні новоутворення людей похилого віку за Е.Еріксоном. Зміст конфлікту пізньої дорослості за Е.Еріксоном. Типи реагування людей похилого віку у стресових ситуаціях. Професійні та сімейні зміни в пізній дорослості. Функції трудового наставництва. Базові чинники сприймання особистістю виходу на пенсію. Типи ставлення людей до виходу на пенсію за Г.Абрамовою. Етапи підготовки до виходу на пенсію за А.Томпсоном. Пенсійна зрілість. Егалітарний шлюб. Варіанти облаштування життя людини похилого віку після смерті шлюбного партнера. Помирання та смерть як психологічні явища. Динаміка думок людини про смерть впродовж життя. Стадії помирання за Е.Кюблер-Рос. Стадії помирання за Р.Нойєсом.

3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

Базова

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> 112
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019. № 2745-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
5. Видра О. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 112 с.
6. Грэйс Крайг, Дон Бокум. Психология развития [перевод с английского: А. Маслов, Кацавец Р.С. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Алерта, 2019. 112 с.
7. Дубініна К. В. Вікова психологія: навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 176 с.
8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту фахової перед вищої освіти зі спеціальності 231 соціальна робота галузі знань 23 соціальна робота освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр» від 21.09.2021 № 1004.
9. Павелків Р.В. Вікова психологія. Київ: Кондор, 2015. 469 с.
10. Психология детства / под редакцией А.А. Реана. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 368 с.
11. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. навч. посіб. 3-тє видання, перероблене, доповнене (ВЦ “Академія”). Київ: Альма-матер, 2017. 384 с.
12. Сергеєнкова О.П. та ін. Вікова психологія: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
13. Скрипченко О. В. та ін. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів. 5-тє вид. Київ: Каравела, 2017. 400 с.

14. Хрестоматія з дитячої психології: навчально-методичний посібник. укладачі Ю.О. Приходько, І.О. Лапченко та інші. Кам'янець Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. 320 с.

Допоміжна література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. Видання. К.: Либідь, 2003. 280с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади: Навч.-метод. Видання. К.: Либідь, 2003. 344с.
3. Вікова психологія / За ред. Г.С.Костюка. К.,1976.
4. Заброцький М.М. Основи вікової психології: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2005. 112с.
5. Заброцький М.М. Основи вікової психології: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2005. - 112с.
6. Коробко С.Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами. К.: Літера, ЛТД, 2006. 416с.
7. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. 400 с.
8. Крайг Г. Психологія розвитку. СПб.: Питер, 2002. 992с.
9. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) :Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128с.
10. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій):Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128с.
11. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд. М.: Политиздат, 1977. 304 с.
12. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. 2-е вид., перероблене та доповнене. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
13. Мухина В.С. Детская психология. М.:ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО Пресс, 1999. 352с.
14. Подоляк Л. Основи вікової психології. Психологічний інструментарій. Київ: Плавник, 2006. 112с.
15. Психология : Словарь. Под ред. Петровского А.В., Ярошевского М.Г. 2-е изд., испр. и доп. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
16. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2003. 720с.
17. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2005. 360 с.
18. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб К.: Просвіта, 2001.416с.
19. Трофімов Л.Ю. Психологія: Підручник 3-є вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 560 с.
20. Фіцула М.М. Педагогіка: навч.посіб. К.: Академвидав,2009. 560с.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: НБУВ, 2013-2015. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua – Назва з екрана.
2. Електронний каталог Національної парламентської бібліотеки України [Електронний ресурс]: [політемат. база даних містить відом. про вітчизн. та

зарубіж. кн., брош., що надходять у фонд НПБ України]. – Електронні дані (803 438 записів). – Київ: Нац. парлам. б-ка України, 2002-2015. – Режим доступу: catalogue.nplu.org . – Назва з екрана.

3. Український інститут інтелектуальної власності [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: УІВ, 2017. – Режим доступу: <http://www.uivr.org> – Назва з екрана

4. Українські реферати – Режим доступу: [http://www.refine.org.ua /pageid-4859-1.html](http://www.refine.org.ua/pageid-4859-1.html).

5. Філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Режим доступу: [http://www.philsci.univ.kiev.ua /UKR/courses/rob-pr/kostev-geol.htm](http://www.philsci.univ.kiev.ua/UKR/courses/rob-pr/kostev-geol.htm)

6. <http://www.library.ukma.kiev.ua> – Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання:

залік (5 семестр).

5. Засоби діагностики успішності навчання:

Поточне усне опитування, тести проміжного контролю, оцінювання завдань самостійної та індивідуальної роботи.

Підготовка і виступи з індивідуальними науково-дослідними завданнями.

Контрольні роботи.